

A ZÁRTĚ REALIZÁCIÓJA A MAGYAR NYELVJÁRÁSOKBA

Vargha Fruzsina Sára – Kocsis Zsuzsanna – Szabó Gergely
ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

Magyar nyelvjárások akusztikai és dialektometriai vizsgálata
(NKFIH FK-138396)

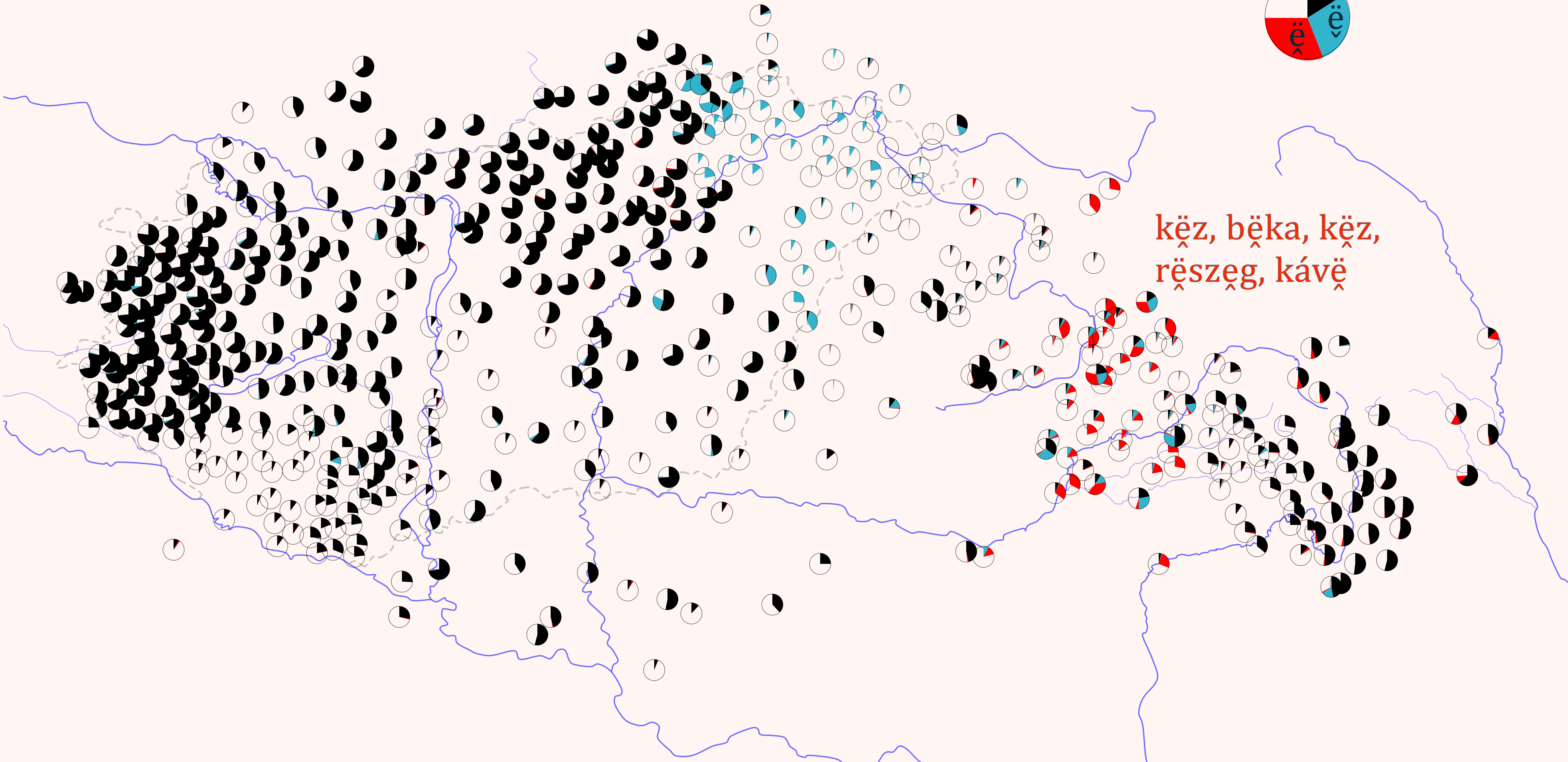
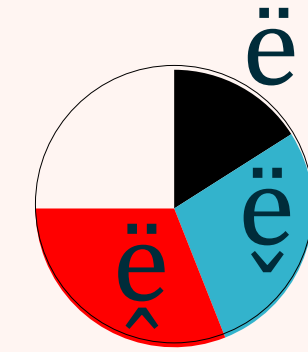
Beszédkutatás 2025, Budapest

Mit vizsgálunk?

- Milyen térbeli mintázatokat találunk a zárt *ě* ejtésében?
- Milyen összefüggések látszanak a zárt *ě* és az *e* fonetikai minősége között?

A zárt ě a magyar nyelvjáráásokban

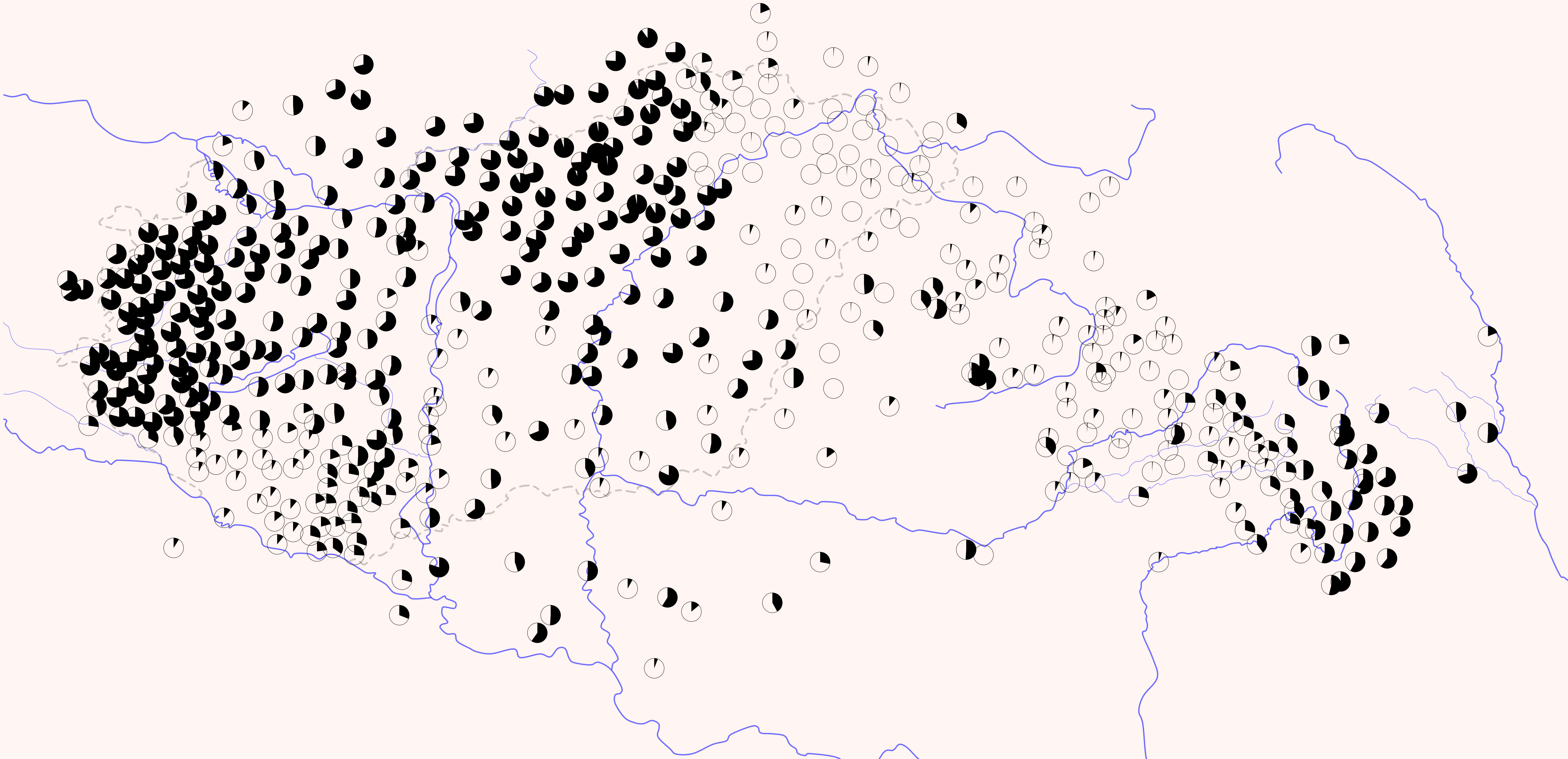
A zárt $\ddot{e}$ előfordulása a MNyA. és a RMNyA. adataiban

k̃z, b̃ka, k̃z,
r̃szeg, k̃ṽ

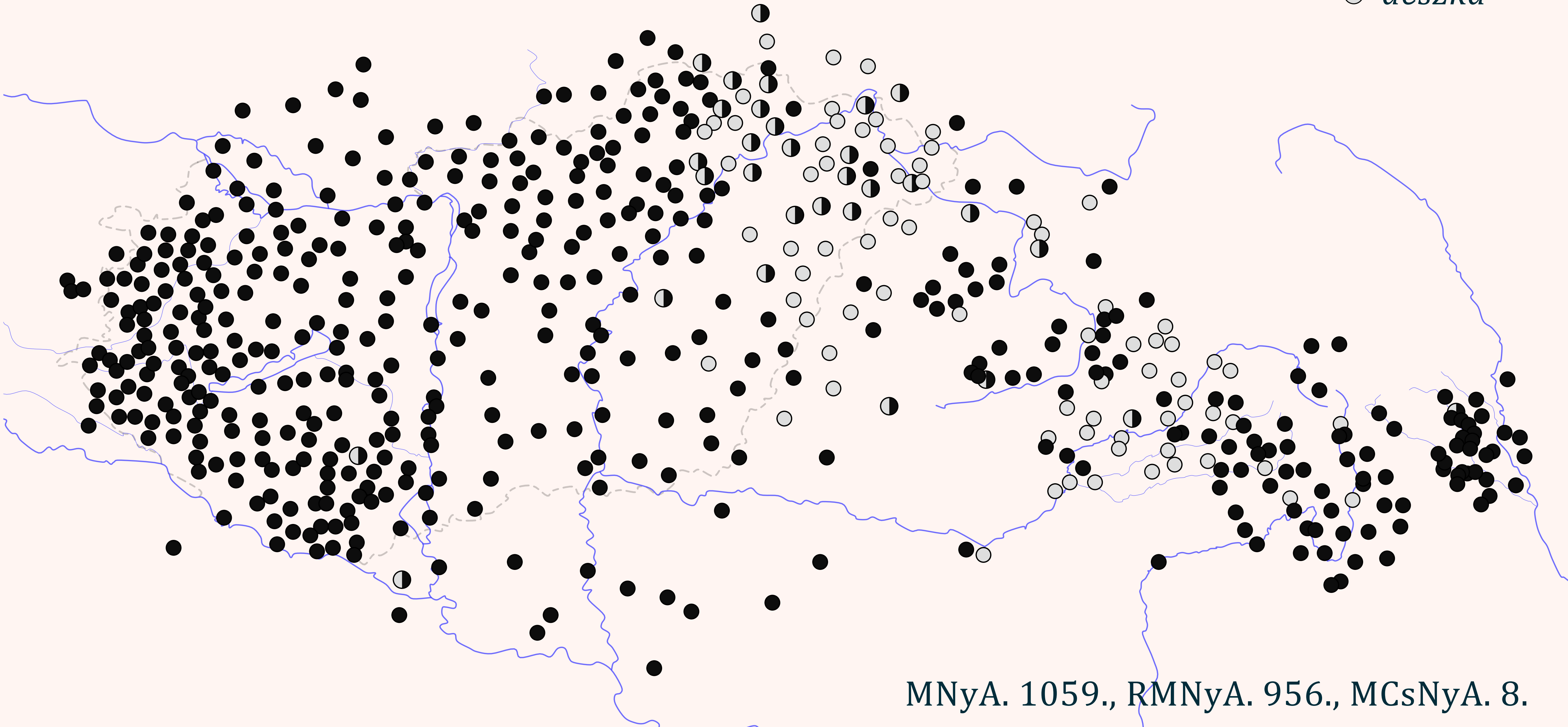
A zárt ϵ előfordulása a MNyA. és a RMNyA. adataiban

Kizárólag mellékjel nélküli ϵ adatok

A zárt *ë* előfordulása a vegyes hangrendű *dészka* szóban

- *dészka*
- *deszka*

MNyA. 1059., RMNyA. 956., MCsNyA. 8.

Hihetünk-e az atalszadatoknak?

„Nem mutatnak számottevő különbséget a hangszín szempontjából az **ë fonéma realizációi** sem. Mindazokon a területeken, ahol önálló hangeszköz, elsöprő többséggel az **ě** jel a fővariáns. A **Dunántúlon** egészen ritka változatként fel-felbukkan az **ě**, az **északi részek**en némileg gyakoribb az **ě̇**. Szubjektív **benyomásaim alapján** azonban úgy vélem, hogy e két területen az **ë fonéma helyi általános realizációja között ennél némileg nagyobb a különbség.** [...] Mindenesetre célszerű lenne ezt a kérdést megfelelő gépi mérésekkel tisztázni” (Imre 1971: 272.).

A zárt *ë* „helyes” ejtéséről

Az *ë* és az *e* megkülönböztetését nem lehet kötelezővé tenni, a kettő egybeeshetik a nyíltabb hangban anélkül, hogy ez hibának számítana; mégis – ceteris paribus – az *ë*-ző ejtést kell előnyben részesíteni. Az *ë* zártsági fokára normát megállapítani egyelőre talán még nehezebb, mint a többi magánhangzóra, mindenesetre különbözzék érezhetően az *e*-től (**a kettő eltérése viszonylagos és az *ë* zártsági fokát meghatározza az *e*-re elfogadott ejtés**), anélkül, hogy túlságosan zárttá válnék” (Bárczi 1954).

A MNyA. hangfelvételeinek akusztikai vizsgálata

Kutatósi cél: A magánhangzók térbeli variabilitásának vizsgálata akusztikai fonetikai módszerekkel

Kocsis Zsuzsanna, Szabó Gergely, Vargha Fruzsina Sára

- A magánhangzók minőségének minél pontosabb meghatározása
- A lejegyzésben nem tükröződő ejtésbeli hasonlóságok és különbségek feltárása
- A magánhangzók közti kölcsönhatások feltárása és elemzése

Anyag és módszer

- MNyA. ellenőrző gyűjtésének hangfelvételei (1960–64, Végh József, Balogh Lajos, Szépe György)
 - MNyHk. I–XVI.
 - hanggal szinkronizált lejegyzések készítése, ahonnan még nincs (Bihalbocs)
 - F1 és F2 mérése, a mért értékek rögzítése a szövegfájlban (Bihalbocs, Praat)
 - az értékek normalizálása, vizualizálása, összevetése (Bihalbocs)
-

F1 és F2 mérése

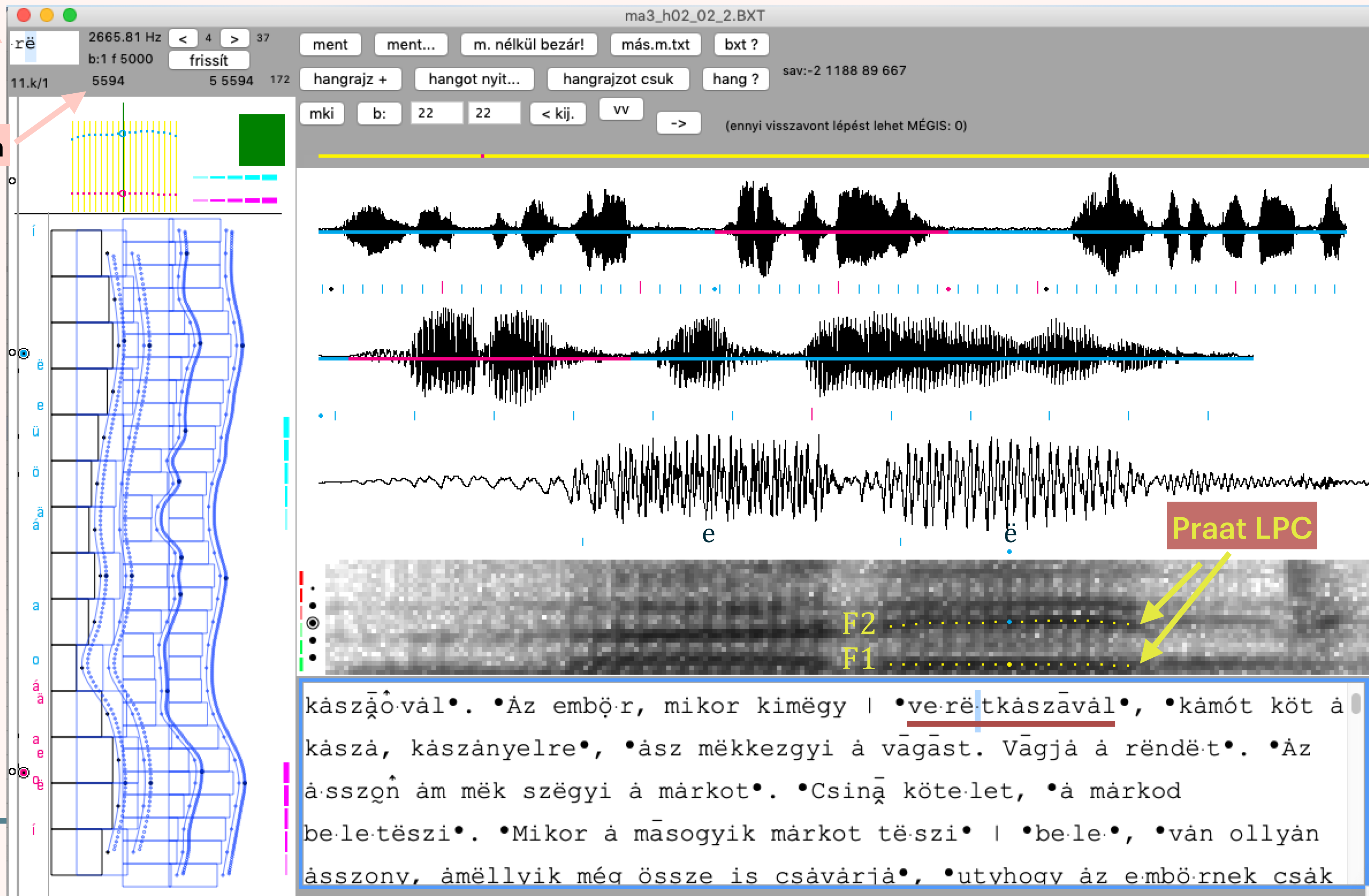
Bihalbocsban, a Praat Burg-algoritmus használatával

mért magánh.

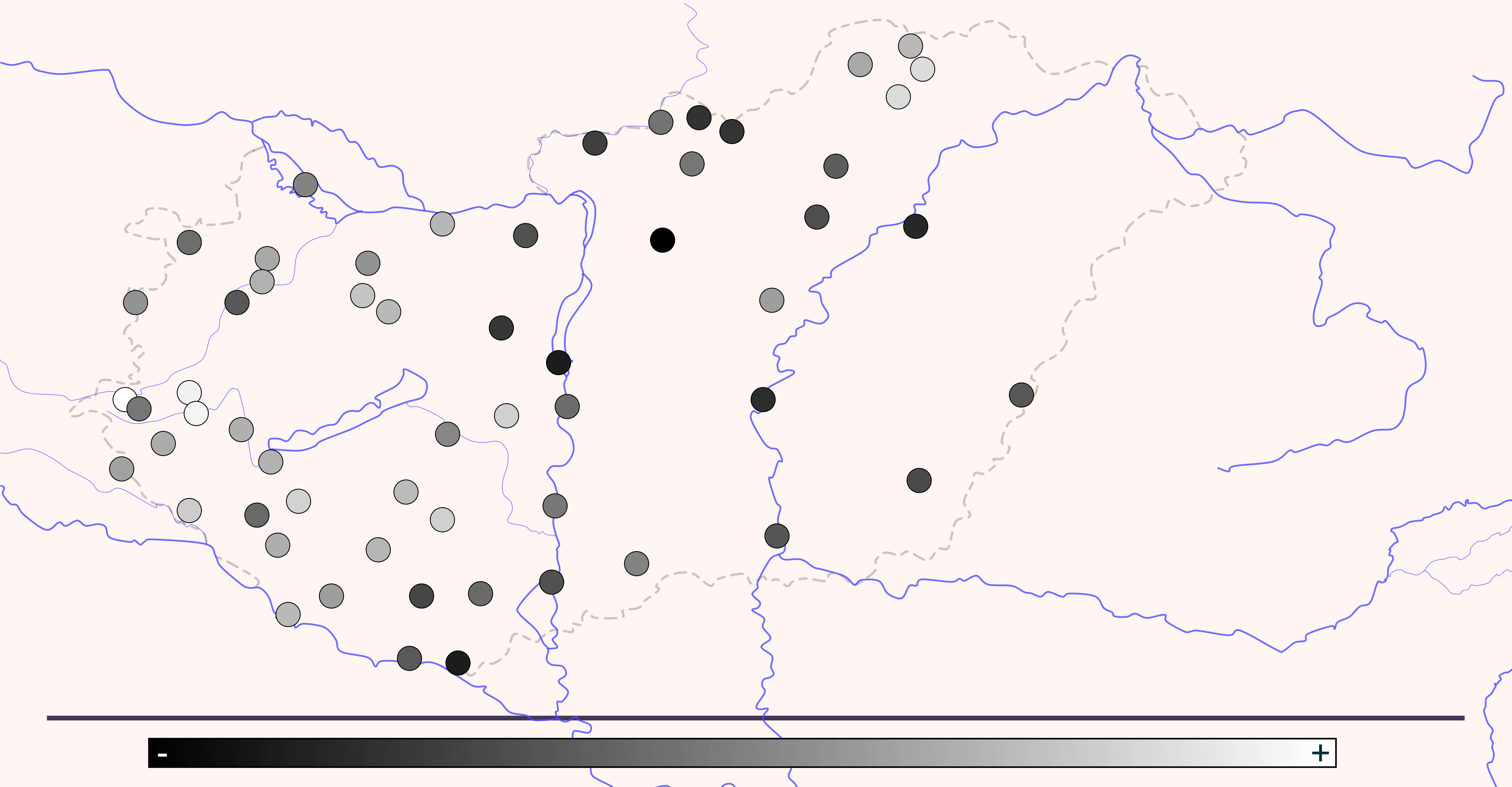
formánsplafon

F2

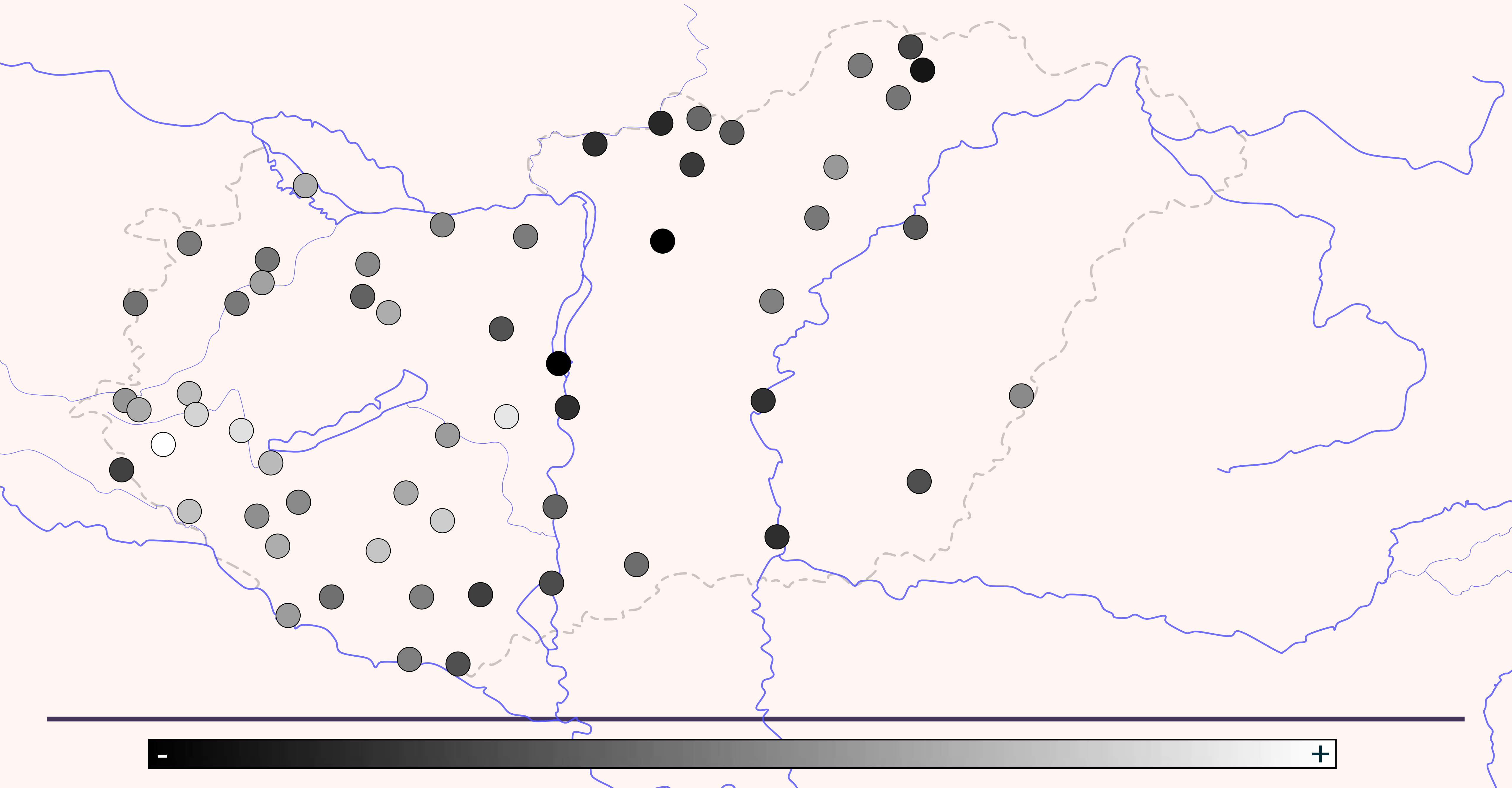
F1

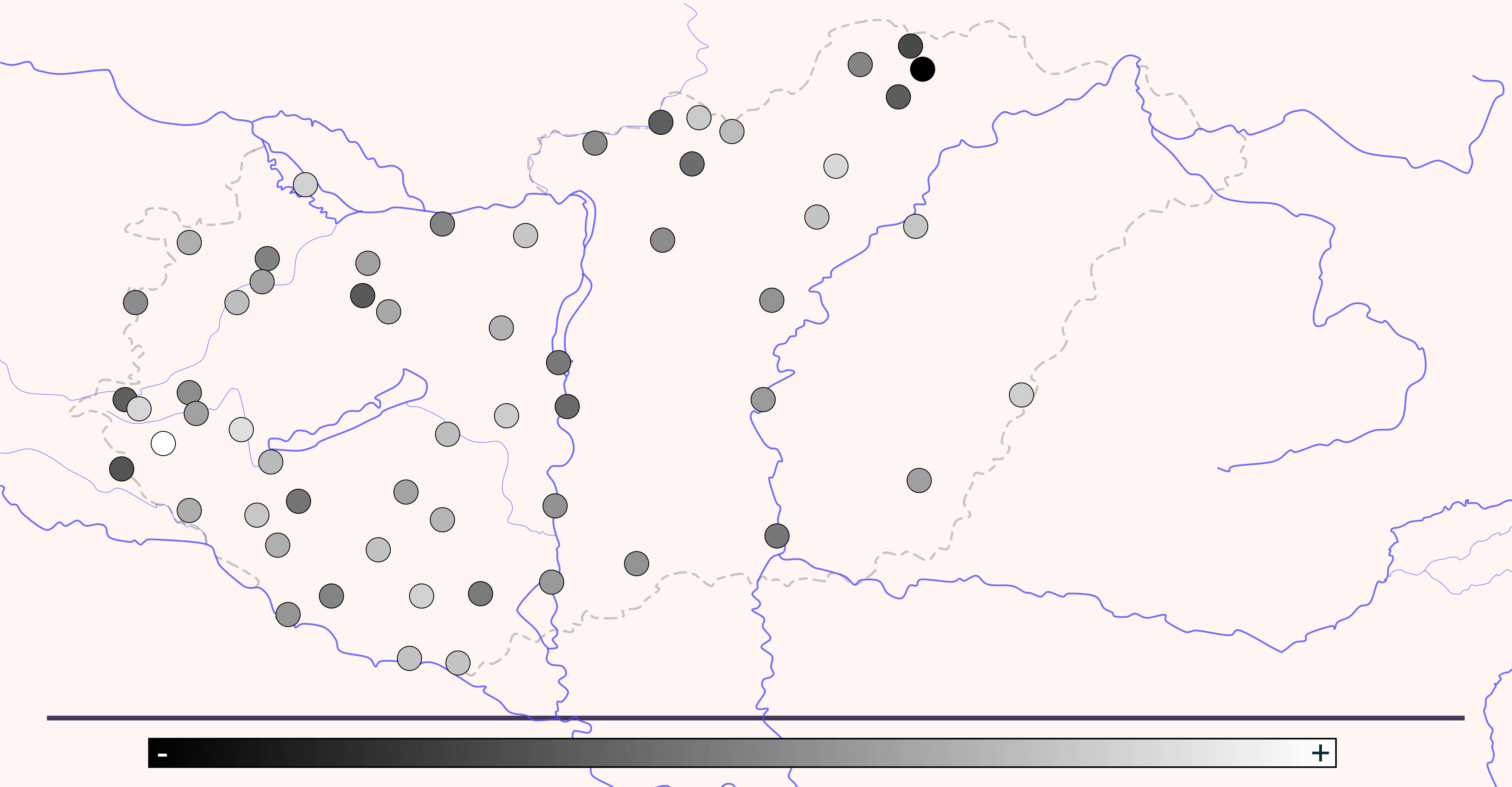
F1 zárt ě

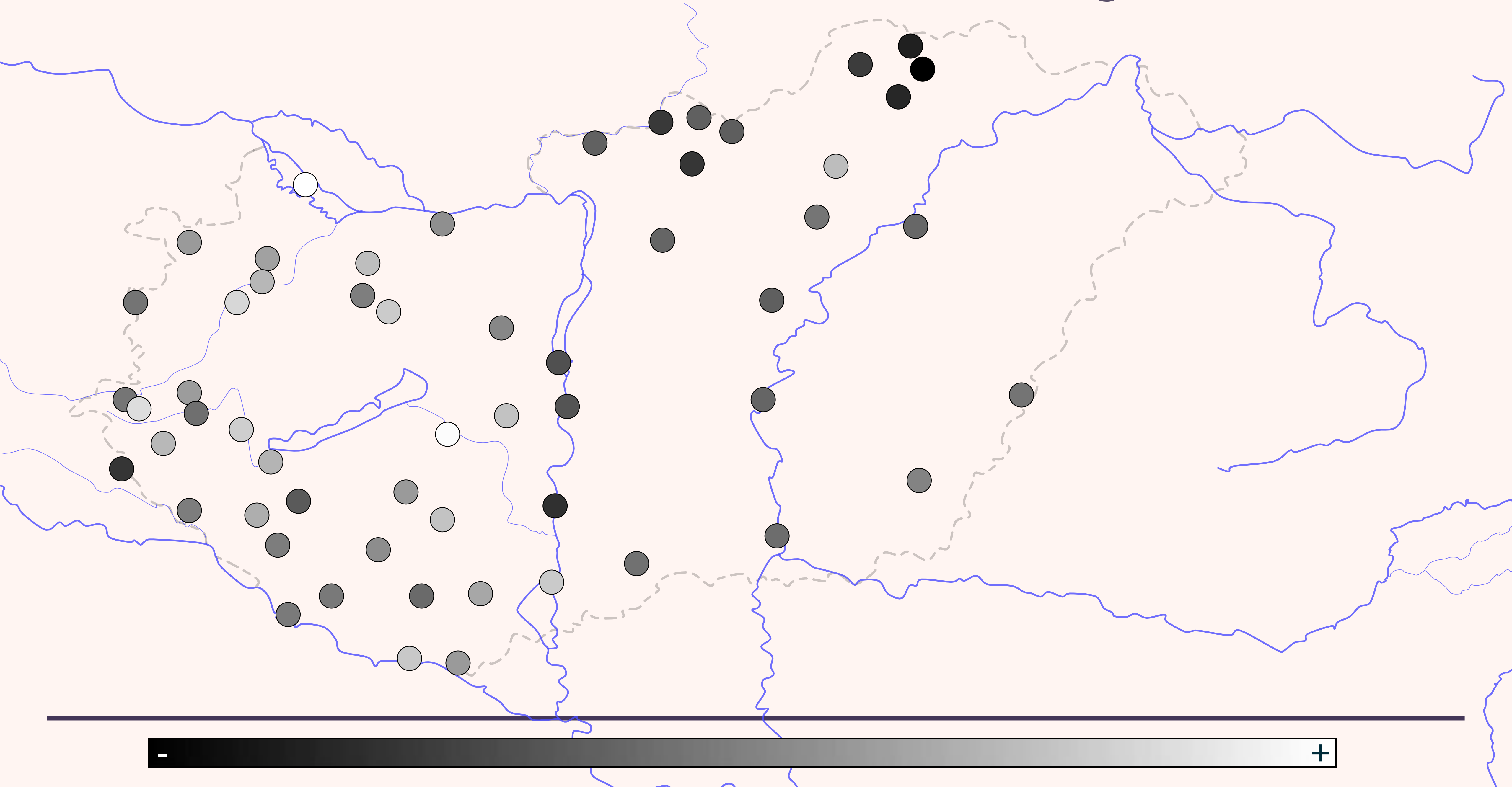
F1 *e*

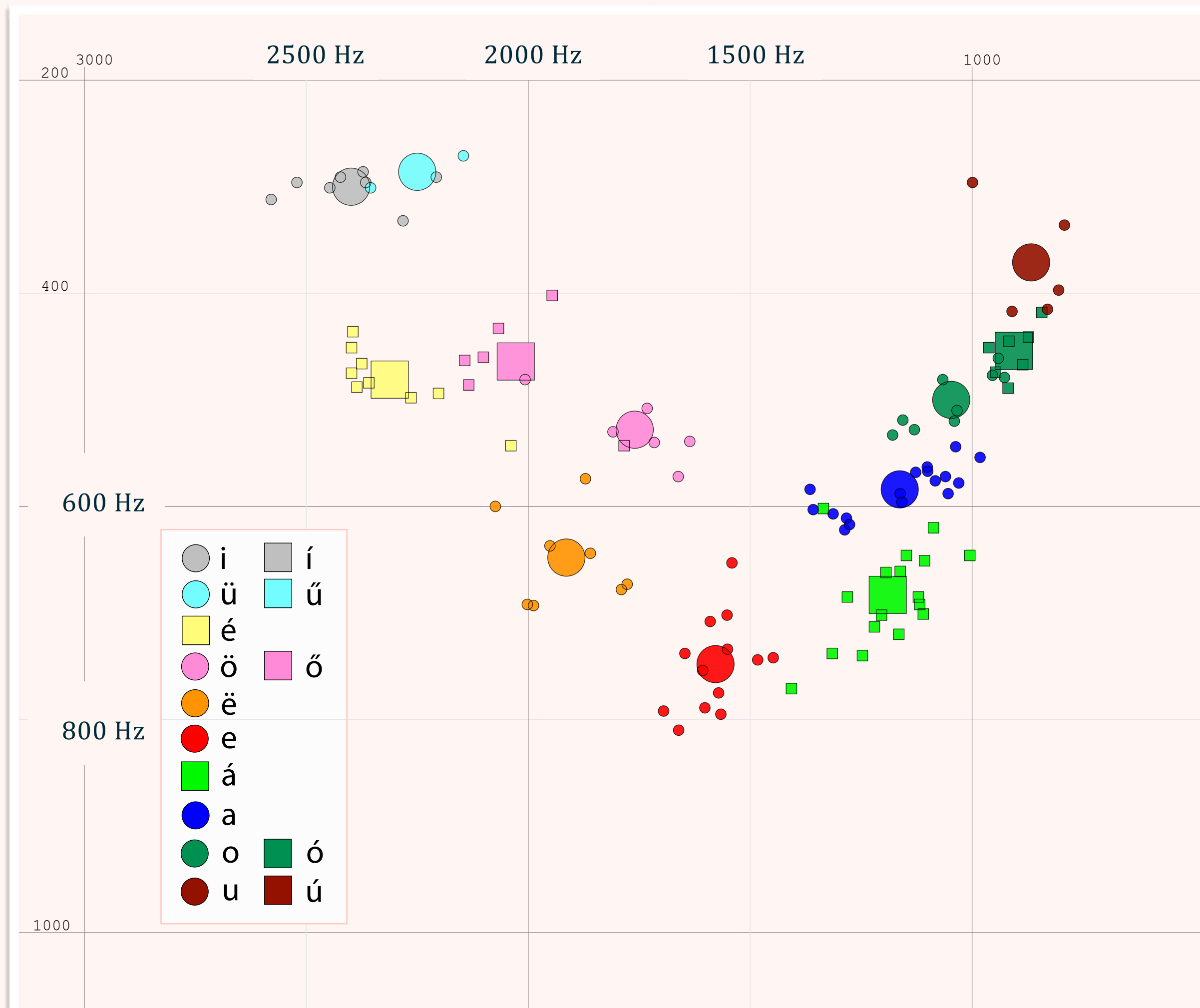
$F1e - F1\ddot{e}$

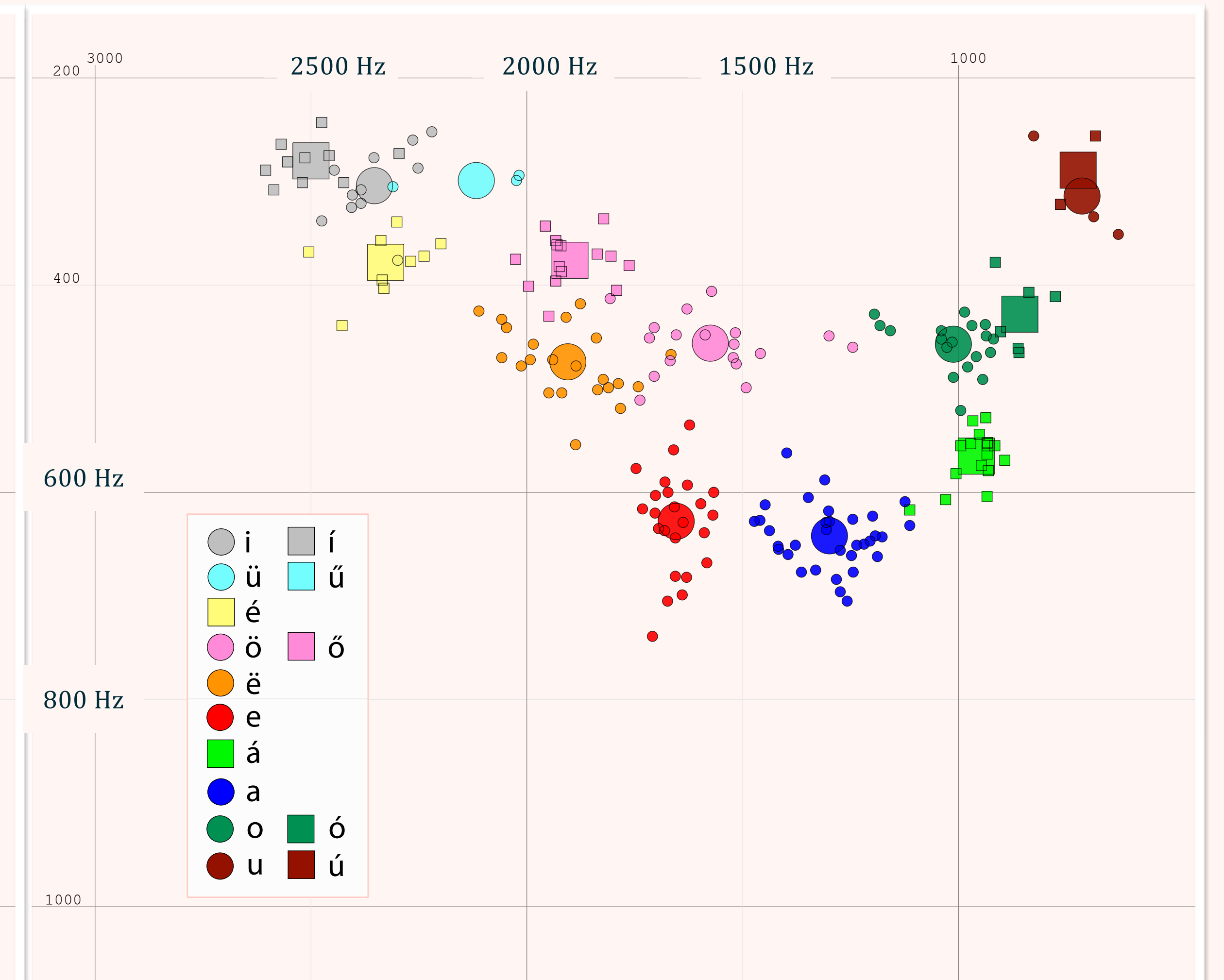
Zárt $\tilde{e}$ és e euklideszi távolsága

A zárt *ë* különböző elhelyezkedései az akusztikai térben

Rábagyarmat, 33 éves férfi

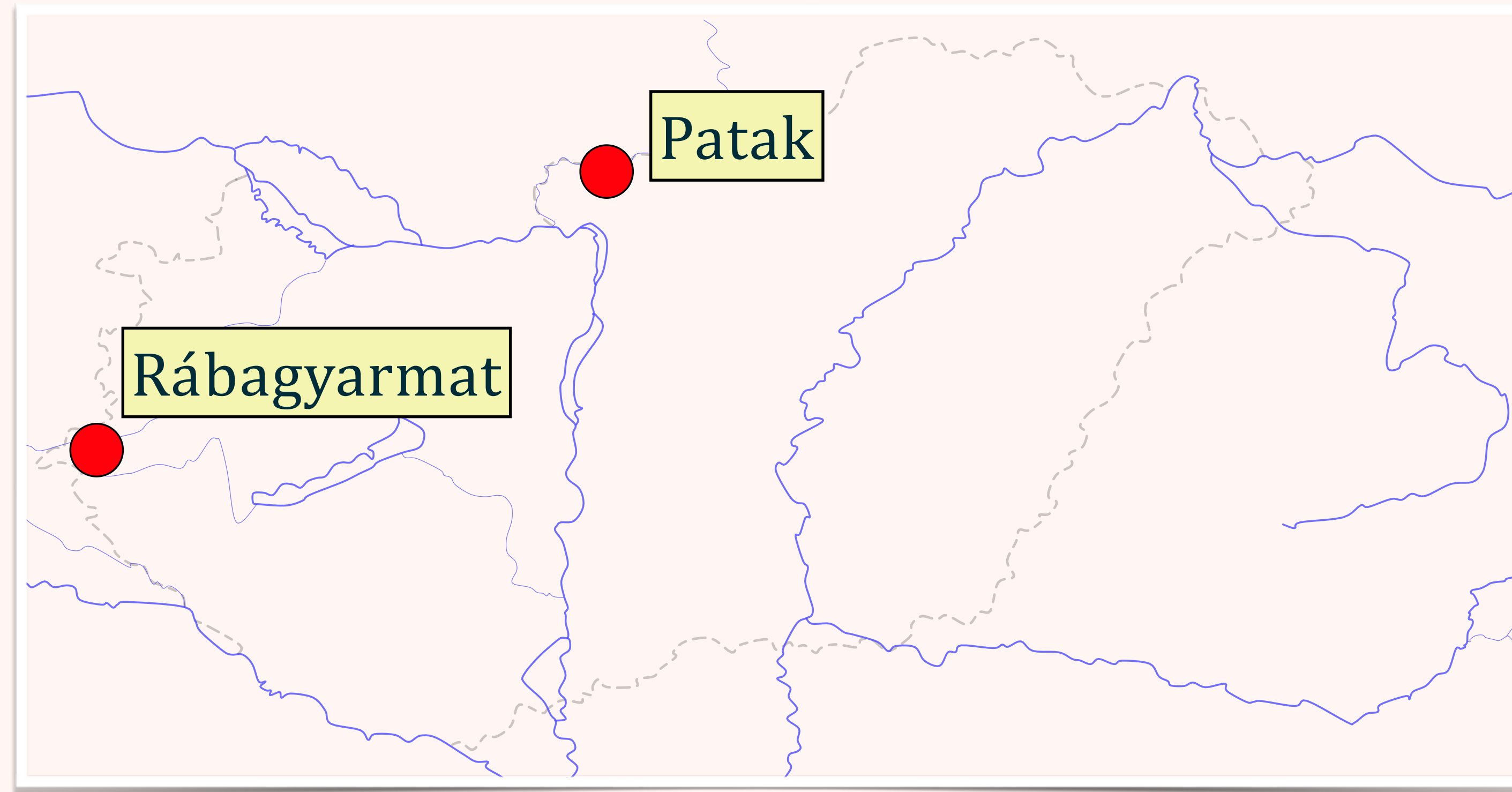

Patak, 71 éves férfi

A zárt ě ejtése egy nyugat-dunántúli és egy palóc beszélő ejtésében

- Ěngedvĕ vuod asz, hogy lĕhetĕt hoznyi az áłomi ęrdörü | •íty fát. |
- Uty szoktunk, hogy nagyobb szoktunk lĕvágnyi, | •akkó •kiĕt, |
- illen hosszu, mint | falun szoktyák mondanyi, törzsököt, nígy métĕrĕs, öt métĕrĕsset lĕvágunk bĕlüllő, |
- aszt elattuk boriér.

- Áz embör, mikor kimĕgy |
- verĕtkászāvāl•, •kámót köt á kászā, kászānyelre•, •ász mĕkkezgyi á vāgāst. Vāgjā á rĕndĕt•. •Áz āsszon ām mĕk szĕgyi á mārkot•. •Csinā köte•let, •ā mārkod beletĕszi•.

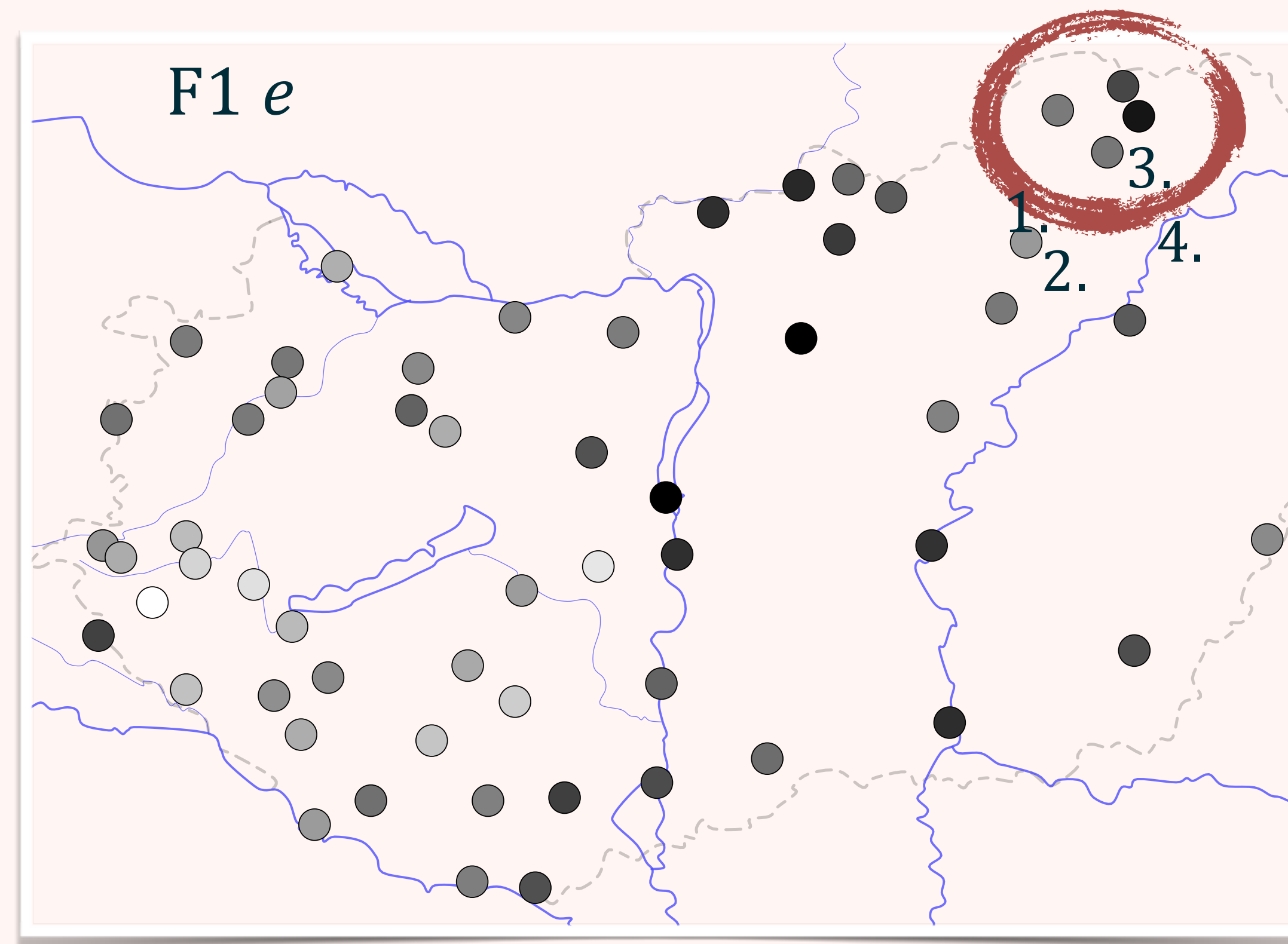
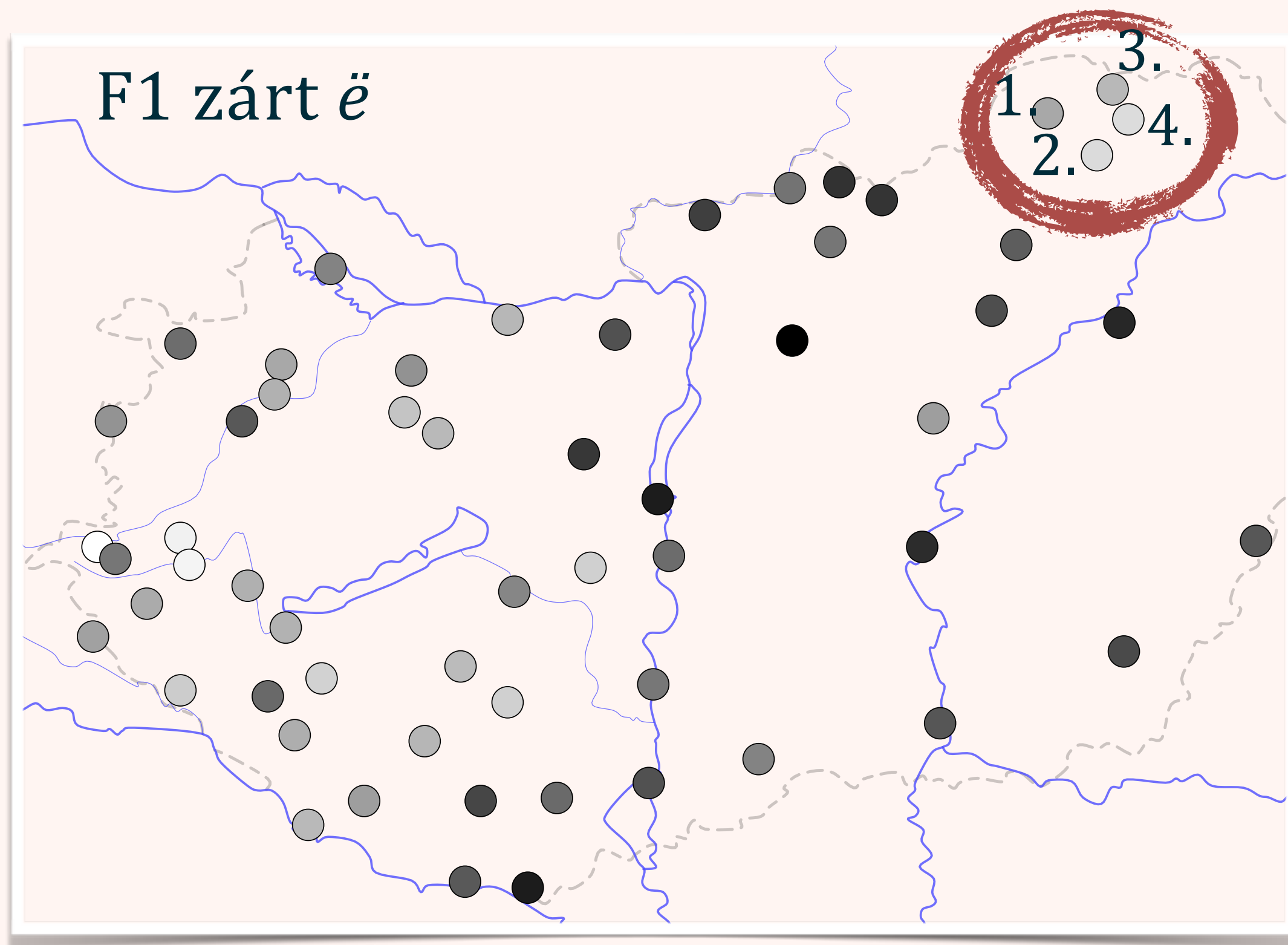
Összeolvadási helyzet a Palócföld keleti szélénél

1. Szuhogy

3. Krasznokvajda

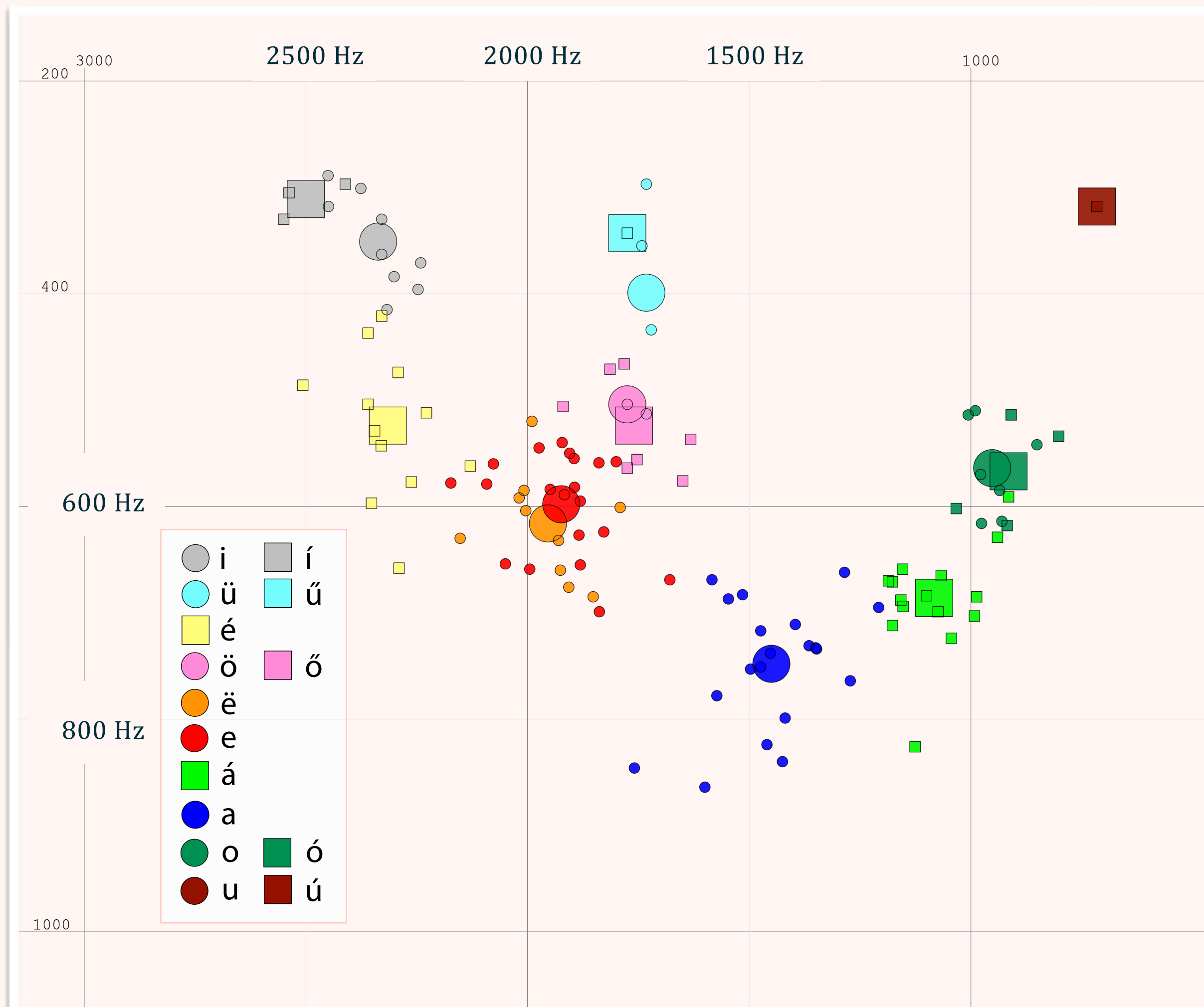
2. Alsóvadász

4. Baktakék

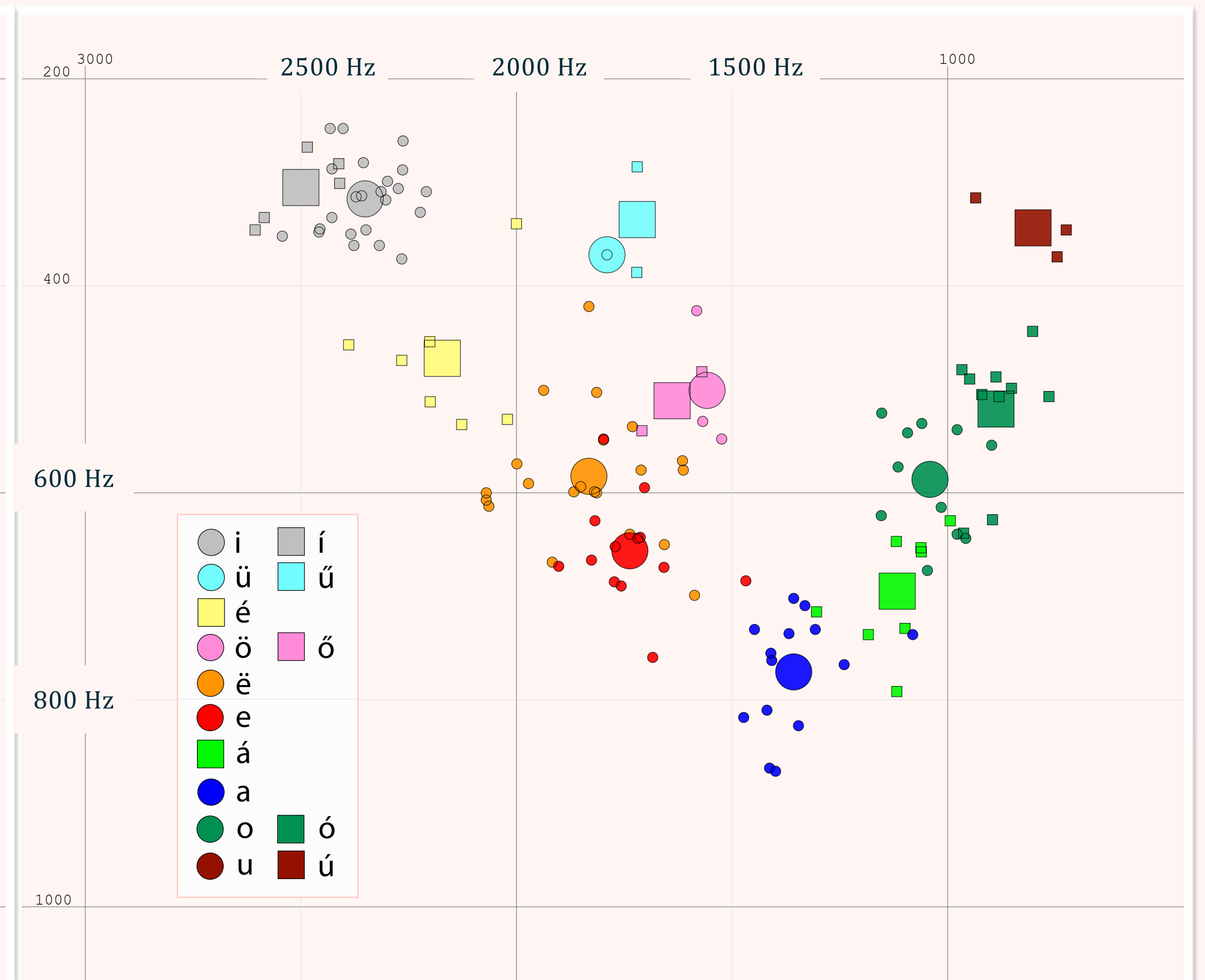

A két térkép színezése közt nincs összefüggés, mindig a legkisebb és a legnagyobb érték között skálázunk.

F1 és F2 értékek (Baktakék és Krasznokvajda)

Baktakék, 54 éves nő

Krasznokvajda, 57 éves nő

Baktakék részlet (54 éves nő)

{-1 •Na most aszt kérdezném mek, hogy amikor elérkezett a lakodalom | napja a lakodalomnak. • •Hogyan kezdődött, a vendégek mikor jöttek, mikor vót az «esküvő»? •}

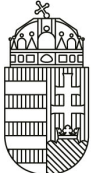
•«Áz az időhöz» vót kötve, hoty például há kétórakor esküttek akkor délre kellett a népnek összemenni. • •Ákko délre mindénki ot vót. • •Ákko annák, akik összeméntek vendégek, annák készítették pörköltöt, • •krumplivál vaty mivel, ki mivel csináltá. És akkor az volt nekik feltálálva, • •és akkor | bekérték a menyasszont, mikor a vendégek összeméntek, mán a vőlegénnyel egygyütt. •

A felvételt Balogh Lajos készítette 1962-ben.

Következtetések

- Kutatási eredményeink visszaigazolják Imre Samu sejtéseit: a zárt *ě* realizációjában mutatkoznak térbeli különbségek
 - A zárt *ě* minősége összefüggést mutat az *e* minőségével: ott mértünk nagyobb *F1* értékeket a zárt *ě* esetében, ahol a nyílt *e* *F1* értékei is magasabbak voltak, jellemzően dunántúli kutatópontokon
 - Ugyanakkor mégis nagyobbnak mutatkozik a kontraszt az euklideszi távolság alapján a dunántúli *e* és zárt *ě* között, mint a keleti részen, illetve északon lévő kutatópontokon. A nagyobb kontraszt a gyűjtések során valamilyen mértékben elfedheti a zárt *ě* nyíltabb ejtését.
-

KÖSZÖNJÜK A FIGYELMET!

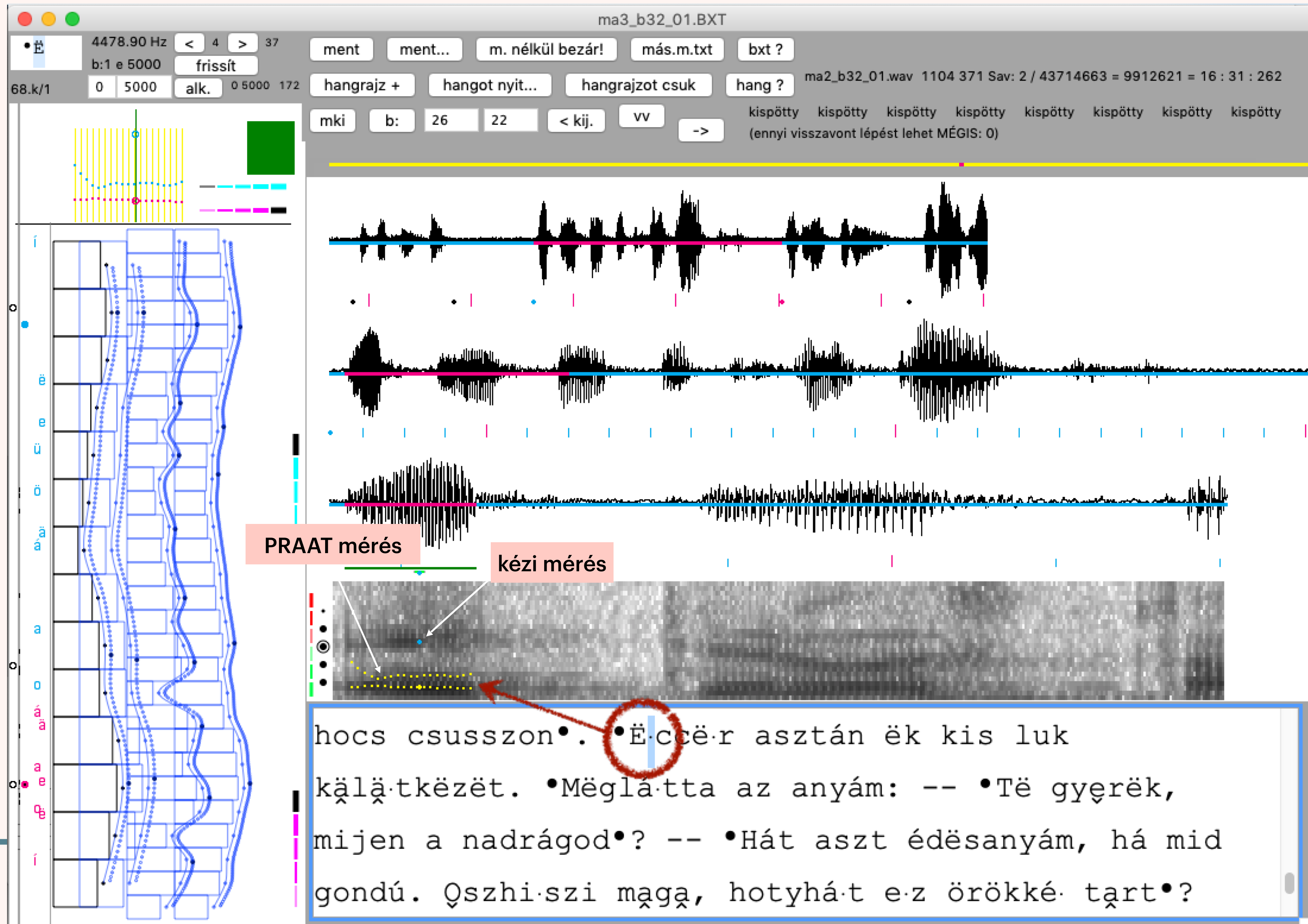
NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ PROJEKT

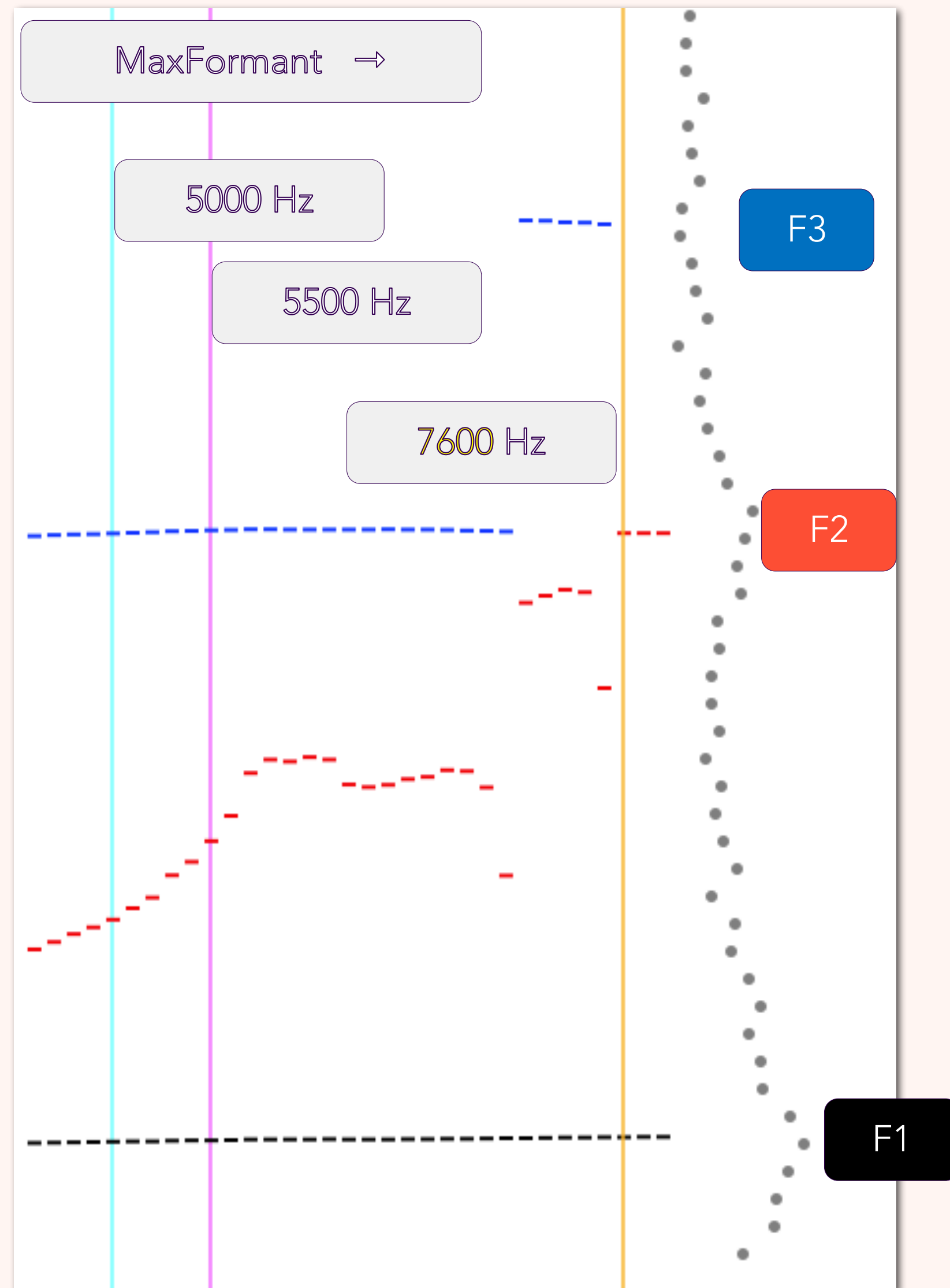
Nehézségek az automatikus méréseknél

F2

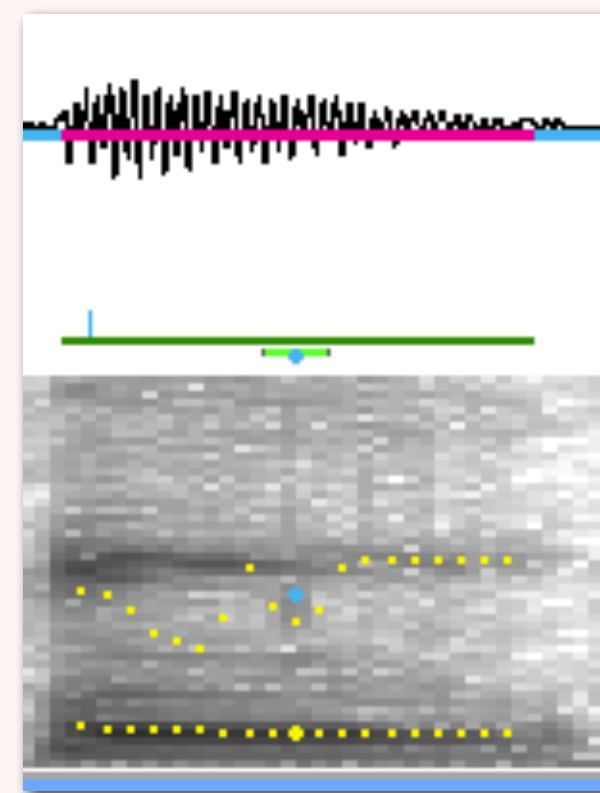
F1

Formánsplafon igazítása a beszélőhöz és a mért magánhangzóhoz

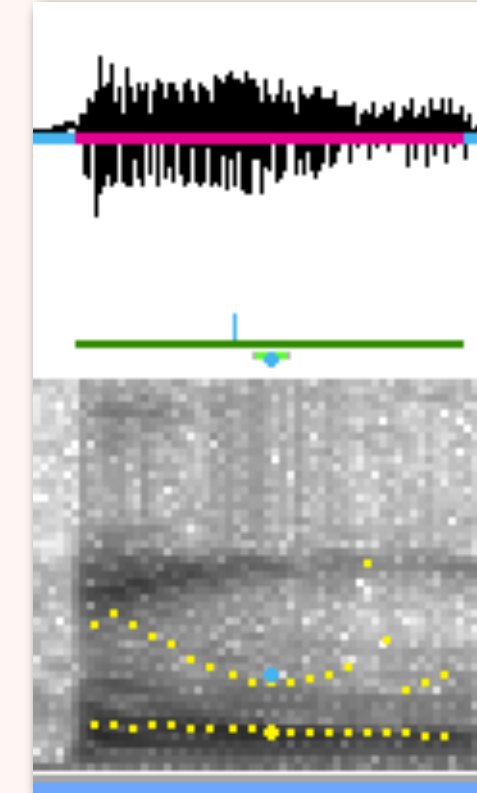

kössígházáná

PRAAT standard beállítás

félit

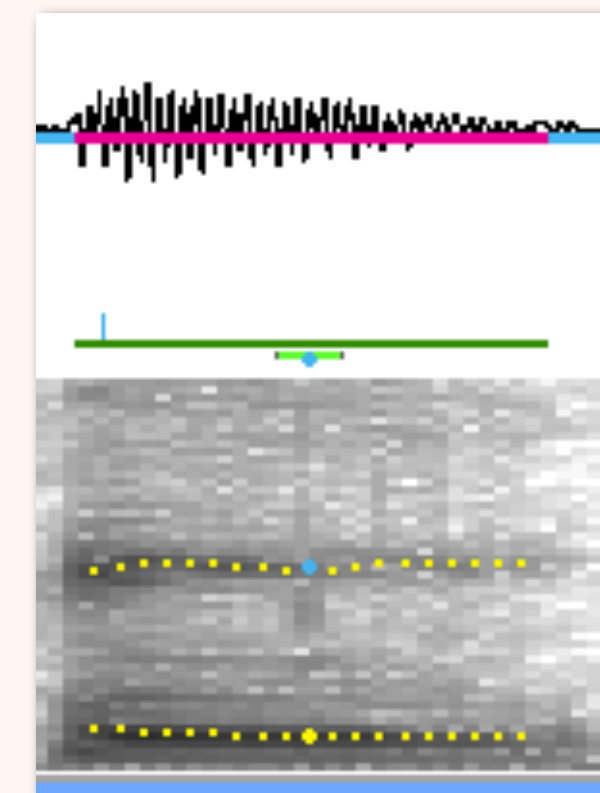

PRAAT standard beállítás

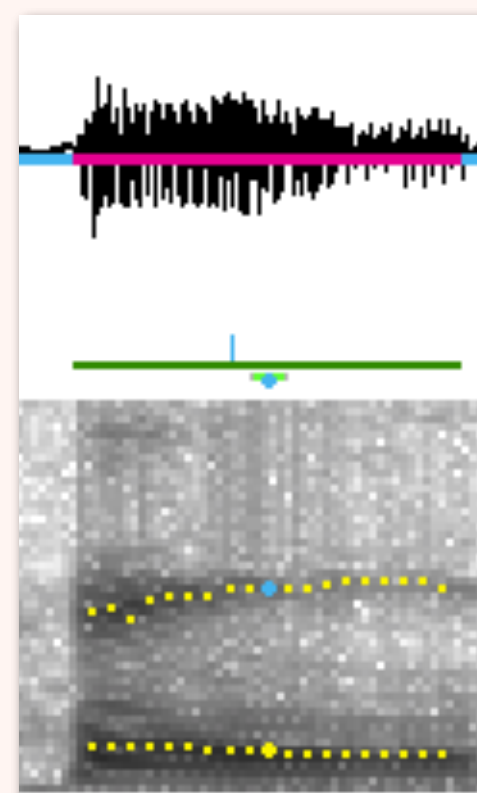
még

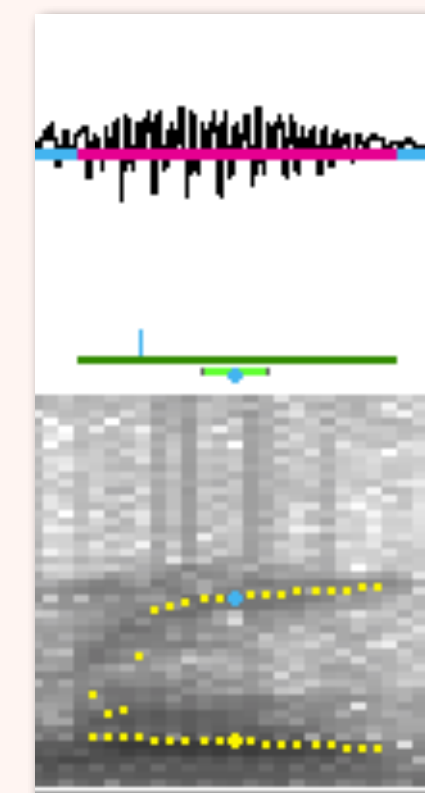
PRAAT standard beállítás

maxFormant_í:
7600 Hz

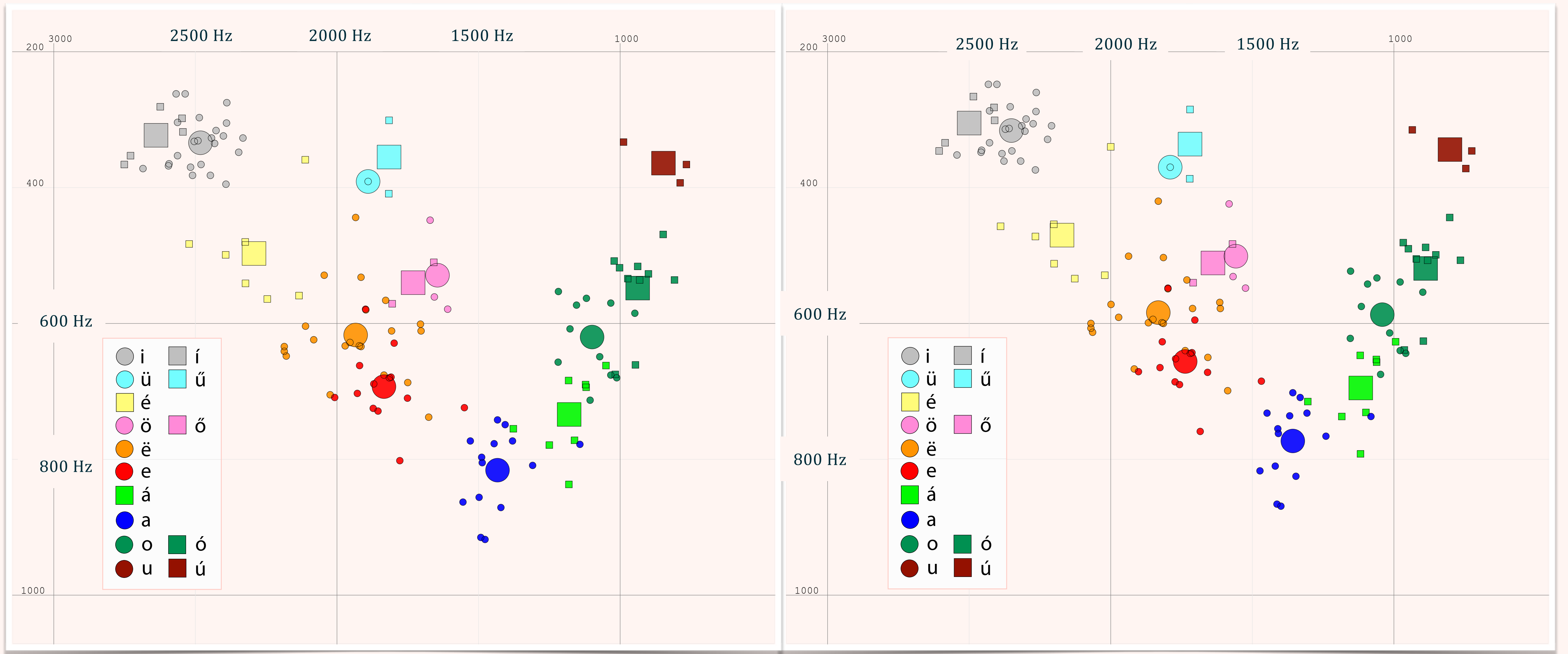
maxFormant_í:
7600 Hz

maxFormant_í:
7600 Hz

Normalizálás

$$F1[i:] = F1min \quad F2[i:] = F2max \quad FxNorm = ((Fx - F1min) * 100) / (F2max - F1min)$$

Krasznokvajda, 57 éves nő